

І. КРЕТОВА

здобувач кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УДК 340.132.6

Тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом: основні принципи та доктрини

У статті характеризується стан розробки проблеми принципів тлумачення норм Європейської конвенції у західній та вітчизняній юридичній науці, розглядаються принципи тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом та доктрини, сформовані завдяки його практиці, які визначають обсяг та характер зобов'язань держав-учасниць щодо тлумачення та застосування гарантованих Європейською конвенцією прав і свобод у національній правовій системі.

Ключові слова: права людини, тлумачення права, принципи тлумачення, доктрини, Європейський суд з прав людини.

Події останнього часу дали нового поштовху актуалізації проблеми впровадження в Україні європейських стандартів прав людини. Перед нами постала нагальна потреба не лише визнання та забезпечення новітніх аспектів прав людини, визнаних Європейським судом з прав людини (далі – Страсбурзький суд, Суд), а й гарантування передусім фундаментальних прав і свобод, дотримання яких становить основу

людського буття (йдеться про право на життя, заборону тортур та рабської праці, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд та ін.). Цілком очевидно, що в сучасних українських умовах одні лише юридичні механізми нездатні забезпечити реалізацію цих прав, однак юридична наука має активізувати свої зусилля у пошуку відповідей на соціально значущі питання та створення

міцної бази для провадження нагальних реформ, як того вимагають українське суспільство та європейська спільнота.

До таких питань, поза сумнівом, належить проблема імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція), що закладає основу спільних стандартів прав людини, які визнаються одним із трьох стовпів європейської системи цінностей. Як зазначає М. де Сальвіа, новаторський елемент Європейської конвенції полягає в утвердженні «європейського публічного порядку за рамками національних систем» [1, с. 12], який є спільним для «вільних демократій Європи, задля збереження спільної спадщини політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права» (див. Преамбулу до Європейської конвенції [2]).

У той же час текст Європейської конвенції є доволі лаконічним і містить небагато висловів, що прямо вказують на принципи і доктрини, на яких ґрунтуються тлумачення та застосування гарантованих нею прав і свобод. Їх значення в усій різноманітності змістовних проявів розкривається саме у практиці Суду (з урахуванням вагомого внеску Європейської комісії з прав людини), що обумовлює застосування в європейській юриспруденції терміна «право Європейської конвенції» (або «конвенційне право») [3]. Прецедентна практика, вироблена Страсбурзьким судом на основі положень Європейської конвенції, дедалі більше набуває характеру *jus commune* (загального права) у сфері прав людини тією мірою, якою вона «встановлює норми, що мають цінність для ряду країн нашого континенту» [1, с. 12].

Такий висновок знаходить дієву підтримку у вітчизняній правовій системі. Так, в Україні ухвалений один із найпрогресивніших – Закон України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, який у ст. 17 прямо закріплює, що «Суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерела права» [4]. Висловлений законодавцем підхід підкреслює, що фундаментальні права людини і основні свободи, які гарантуються Європейською конвенцією, підлягають тлумаченню і застосуванню в національній правовій системі з урахуванням прецедентної практики Суду, а у більш широкому контексті – мають бути реалізовані в обсязі стандартів, вироблених Страсбурзьким судом. Однак такий підхід породжує важливі теоретико-прикладні питання, зокрема, О. Соловйов вказує на невизначеність щодо місця практики Суду серед джерел національного права, умов набрання чинності практикою Суду як джерела права України, відповідальності за її незастосування та ін. [5].

Поза увагою законодавця також лишається те, що в результаті розгляду Судом численних справ, які стосуються тих чи інших прав і свобод, ним було сформовано низку засадничих принципів (правил), які визначають вихідні підходи, ідеї, вимоги при вирішенні конкретних питань. Відповідно, тлумачення права у світлі практики Суду вимагає не лише використання правових позицій Суду, які стосуються конкретних випадків, а й урахування загальних принципів та підходів, від яких від-

штовхується Суд при вирішенні питання про порушення державою відповідних прав і свобод.

В українській науці ці принципи також часто лишаються поза увагою навіть тих авторів, які займаються проблемами Європейської конвенції, практики Суду та їх імплементації у національній правовій системі на рівні дисертаційних досліджень [5]. У той же час окремі українські правознавці, розуміючи засадничий характер таких принципів (концепцій) інтерпретації для впровадження європейських стандартів прав людини в Україні, звертаються у своїх працях до їх вивчення та аналізу (зокрема, Л. Гусейнов, Т. Дудаш, В. Євінтов, В. Кононенко, В. Мармазов, О. Мережко, П. Рабінович, О. Трагнюк, С. Федик, Л. Цвігун, Г. Христова, С. Шевчук та ін.). Вітчизняна наука та практика вимагають ґрунтовного дослідження цих принципів та підходів, однак передусім слід визначитись щодо їх переліку, оскільки тут не досягнуто доктринальної єдності, а нормативні стандарти відсутні.

Відповідно, ця стаття має на меті оцінити стан розробки проблеми принципів тлумачення норм Європейської конвенції в юридичній науці, визначити систему принципів тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом та доктрини, сформовані завдяки його практиці, а також виокремити їх основні спільні характеристики.

У європейській науці відомі дослідники часто звертаються до проблеми принципів («методів», «правил», «концепцій») тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом (серед них – Дж. МакБрайд (McBride), Д. Гом'єн (Gomien), Л. Зваак (Zwaak),

Р. Макдоналд (Macdonald), Х. Петзолд (H. Petzold), М. де Сальвіа (de Salvia), Д. Харріс (Harris) та ін.). У класичній оксфордській роботі, присвяченій праву Європейської конвенції, її автори Д. Дж. Харріс, М. О'Бойл (O'Boyle) та С. Вобрік (Warbrick) окремо розглядають проблеми її інтерпретації. Вони наголошують, що при тлумаченні прав, які гарантуються Європейською конвенцією, має застосуватись телеологічний підхід, тобто акцент має робитись саме на «об'єкті та цілях» цієї Конвенції, якими в найбільш загальному вигляді виступають «захист індивідуальних прав людини» (див. справи *Soering v UK*, *Belgian Linguistic*) та підтримка й просування «ідеалів та цінностей демократичного суспільства» (щодо останніх Судом було визнано, що «демократія» підтримує «плюралізм, толерантність та широту поглядів») [3, с. 7, 8]. Урахування «об'єкта та цілей» Європейської конвенції обумовило визнання та розвиток Страсбурзьким судом концепції динамічного оціночного тлумачення норм Конвенції. Серед інших підходів до інтерпретації прав людини і основоположних свобод, гарантованих Європейською конвенцією, автори називають [3, с. 10–19]:

– «врахування національного права європейських країн та міжнародних стандартів», що полягає у прагненні Суду брати до уваги позицію, яка склалася в європейських країнах з тих питань, що перебувають у межах його юрисдикції, особливо тоді, коли щодо них досягнуто «європейського консенсусу» [3, с. 10]. Цей принцип також передбачає звернення Суду до інших «джерел міжнародних стандартів прав

людини» при інтерпретації положень Європейської конвенції у своїх рішеннях, і така тенденція постійно зростає. Причому Суд може використовувати як інші міжнародно-правові договори у сфері прав людини (не лише Ради Європи, а й інших міжнародних організацій), так і рішення міжнародних органів, що їх застосовують [3, с. 11];

– *принцип пропорційності та «справедливого балансу»*, який стисло та лаконічно відтворює правова позиція Страсбурзького суду, викладена у справі *Hutten-Czapska v Poland*, а саме: «має бути розумне відношення пропорційності між засобами, які застосовуються, та цілями, що мають бути досягнуті... Ця вимога виражається поняттям “справедливий баланс”, який має бути здобутий між вимогами загального інтересу громади та потребами захисту основоположних прав індивіда» [3, с. 14];

– *доктрина «меж розсуду»*, яка відіграє вирішальну роль в інтерпретації Європейської конвенції і широко роз’яснена у практиці Суду. У найбільш загальному розумінні вона означає, що держава наділена певним ступенем дискреції при застосуванні законодавчих, адміністративних чи судових заходів у сфері конвенційних прав і свобод, яка підлягає нагляду з боку європейських інституцій;

– *доктрина «четвертої інстанції»*, яка чітко казує на те, що Суд не утворює чергову апеляційну інстанцію, тобто «четверту інстанцію» стосовно рішень національних судів, які застосовують національне право. Як зауважив сам Суд, «це не його функція мати справу з помилками факту чи права, які імо-

вірно було допущено національним судом, остільки і аж поки вони не призвели до порушення прав і свобод, захищених Конвенцією» (див. справу *Garcia Ruiz v Spain*). Скарги на помилкове застосування національними судами норм матеріального чи процесуального права визнаються неприйнятними *ratione materia* [3, с. 17]. З іншого боку, цей принцип передбачає, що Страсбурзький суд лише у виняткових випадках буде виражати незгоду з рішенням національного суду стосовно тлумачення та застосування ним його власного національного права;

– *принцип ефективного тлумачення*, який становить «серцевину» інтерпретаційної діяльності Суду і відтворюється у формулі: «Конвенція прагне гарантувати не права, які є теоретичними або ілюзорними, а права, які є практичними та ефективними» (див. справи *Artico v Italy*, *Airy v Ireland*);

– *послідовність інтерпретації Європейської конвенції у цілому*, згідно з якою «Європейська конвенція має розглядатися у цілому, і тлумачитись у такий спосіб, щоб забезпечити внутрішню послідовність та узгодженість між її різними положеннями» (див. справу *Stec v UK*);

– *обмеження в інтерпретації, які є результатом чіткого значення тексту*, а саме: хоча Страсбурзький суд переважно виходить з «об’єкта та цілей» Конвенції, він обмежений у своїй свободі тлумачення чітким та однозначним значенням тексту. Це означає, що при тлумаченні положень про права людини інтерпретатор все одно до певної міри зв’язаний їх текстуальним вираженням;

– нарешті, *автономне значення термінів*, які використовуються у Конвенції, що означає можливість Суду не брати до уваги значення термінів, вживаних у Європейській конвенції (зокрема, «кримінальне покарання», «цивільні права і обов'язки», «суд» та «докази» у ст. 6 Конвенції), яке в них вкладається у межах національних правових систем. Як зазначає Г. Христова, це дозволяє забезпечити незалежність положень Конвенції від можливої інтерпретації її термінів або принципів у внутрішньому законодавстві країн-членів [6, с. 135];

– нарешті, звернення до *travaux preparatoires* (з франц. – *підготовча робота*), що означає можливість врахування при інтерпретації норм Конвенції підготовчих матеріалів з метою підтвердити чи уточнити зміст її правозахисних положень [3, с. 19].

С. Марінгель (Maringele) у своїй монографії з Європейського права у галузі прав людини, яка вийшла друком у 2014 р., першим серед основних принципів та методів інтерпретації Європейської конвенції називає *принцип субсидіарності*, що в цілому відповідає згаданій вище доктрині «четвертої інстанції». Серед «методів, які розвинуті та використовуються Європейським судом з прав людини», автор також розглядає «еволюційне тлумачення» та його застосування у практиці Суду (на прикладі справ *Rees v the UK*, *Cossey v the UK*, *Christine Goodwin v. the UK*); теоретичні та практичні аспекти «свободи розсуду» держави (на прикладі справ *Sunday Times v the UK*, *Handyside v the UK*), а також складності застосування свободи розсуду (справа *Hirts v the UK*) та її критику у справі *Hatton v the UK*.

Серед інших «механізмів Суду, які стосуються інтерпретації», С. Марінгель називає «автономну інтерпретацію та пропорційність» (з урахуванням «тесту чотирьох питань» на пропорційність, що вироблений Страсбурзьким судом і придатний до застосування у межах національного судочинства при вирішенні справ щодо прав людини), однак додає до них «порівняльну інтерпретацію» [7, с. 53–83], про яку не згадували Д. Дж. Харріс, М. О'Бойл та С. Вобрік.

Дж. МакБрайд, доктор права, роботи якого стосовно принципів, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції, одними з перших стали доступними вітчизняним правникам українською мовою, у цілому погоджується з викладеним вище переліком. Першим серед засадничих підходів до тлумачення положень про права людини автор також називає його «динамічність і цільову зорієнтованість» [8, с. 762]. Серед інших засад, що «визначають підходи до інтерпретації» та мають стосунок до «ефективної імплементації» європейських стандартів прав людини, Дж. МакБрайд так само вказує на «автономність концепцій» (тобто автономне значення понять, що використовуються в Європейській конвенції), питання рівноваги (балансу) та пропорційності, а також «межі самостійної оцінки (розсуду)» держави. В іншій частині перелік визначених ним принципів відрізняється від позиції згаданих вище авторів: Дж. МакБрайд виокремлює принцип «мінімальних гарантій», який вказує на те, що Європейська конвенція гарантує лише «мінімум прав» і держави-учасниці мають розглядати її лише

як «основу, на якій слід розвивати систему захисту прав людини, а не як самодостатню мету». Це також означає, що Європейська конвенція не може бути підставою для виправдання ухилення від виконання інших (можливо), ширших, зобов'язань за іншими угодами про права людини [8, с. 763].

Дж. МакБрайд також додає до названого переліку принцип «*обмеженої ієрархії*» прав, який вказує на різний ступінь припустимих обмежень різних категорій прав і свобод, які гарантуються Європейською конвенцією; принцип «*відсутності взаємності*», який означає, що права людини об'єктивні за своєю природою і вони не залежать від характеру відносин між двома чи більшою кількістю держав-учасниць та виконання ними своїх конвенційних зобов'язань; принцип «*універсальності застосування*», за яким практично всі передбачені Конвенцією права визнаються за людиною незалежно від наявності у неї громадянства; зрештою принципи «*відсутності територіальних обмежень*» та «*двомовності тексту Конвенції*» [8, с. 764–779]. Автор вказує, що ці принципи «треба також опанувати, якщо суди та адміністративні органи прагнуть «бути на рівні» вимог, визначених Європейським судом з прав людини» [8, с. 763].

Іноземні дослідники інтерпретації положень про права людини Страсбурзьким судом, поряд із названими вище принципами та підходами, вказують також на «*позитивні зобов'язання*» [9, с. 12–14] або «*часткову позитивність зобов'язань*» держави [8, с. 766, 767]. В українській юридичній науці на це звертає увагу Г. Христова, яка займаєть-

ся розробкою доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини в її взаємозв'язку з іншими концепціями, виробленими Європейським судом з прав людини [6; 10].

У найбільш загальному вигляді часткова позитивність зобов'язань держави означає, що обов'язки держави щодо забезпечення прав людини не обмежуються лише утриманням від втручання в їх здійснення носіями цих прав (так званий «негативний» аспект), а й включають зобов'язання, як вказує Х. Хембах, «*вживати певних кроків або заходів із тим, щоб забезпечити ефективну реалізацію конвенційних прав*». Це може включати в себе, крім іншого, прийняття законів, що допоможуть забезпечити користування гарантованими Конвенцією правами, проведення ефективних розслідувань у випадках стверджуваних порушень прав людини або забезпечення реальних умов для реалізації прав [9, с. 12]. Широка практика Страсбурзького суду з цього питання свідчить про формування цілого комплексу таких зобов'язань держави [10], лише частина з яких прямо слідує з тексту Європейської конвенції, більшість з них виходить саме з її цілей і є результатом її динамічного тлумачення.

Як стверджує Дж. МакБрайд, такі зобов'язання можна розглядати принаймні у двох проекціях: по-перше, наявність обов'язку держави проводити сумлінне і ефективне розслідування у випадках, коли існують підозри про позбавлення життя або катування осіб; по-друге, наявність обов'язку держави вжити належних заходів з метою запобігти втручанням у здійснення прав людини з боку інших органів чи приватних

осіб або забезпечити у такому випадку адекватні засоби захисту [8, с. 766, 767]. Г. Христова зазначає, що у такий спосіб права можуть мати «горизонтальний», а не тільки «вертикальний» ефект [6, с. 140]. Такий підхід підтримує й С. Марінгель, яка, розглядаючи «загальні аспекти юриспруденції Суду з точки зору їх різноманітності», окрему увагу звертає на «дію Конвенції щодо третіх осіб (горизонтальний ефект Конвенції) та її визнання практикою Суду» [7, с. 51, 52]. Отже, визнаний Страсбурзьким судом підхід, згідно з яким Європейська конвенція накладає на держави-учасниці не лише негативні, а й позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективною реалізації прав людини, має обов'язково враховуватися при тлумаченні та застосуванні положень про права людини на національному рівні.

Таким чином, західні дослідники широко підходять до переліку принципів тлумачення прав людини, гарантованих Європейською конвенцією, включаючи до них і доктрини, що сформувалися завдяки юриспруденції Страсбурзького суду. У той же час вітчизняні дослідники, які займаються цією проблематикою, переважно демонструють обмежений підхід та розглядають лише окремі з названих вище принципів та підходів. Так, В. Кононенко, визначаючи особливості інтерпретації Європейської конвенції як правозахисного договору, аналізує лише принцип ефективного тлумачення, який «дозволяє щонайкраще адаптувати мету захисту прав індивіда до мінливих соціальних умов і розвитку суспільства». Він також наголошує, що цей принцип допускає «динамічну (чи еволюційну) інтерпретацію, до якої

міжнародні суди зверталися в основному для роз'яснення договірних зобов'язань у сфері прав людини» [11, с. 199]. При цьому дослідник багато в чому відтворює підхід Л. Гусейнова, який було ним запропоновано ще у 1999 р. при дослідженні інтерпретації міжнародних договорів з прав людини з урахуванням їх «особливої природи, що визнана як у доктрині, так і у практиці міжнародного права» [12, с. 3].

С. Федик в одній із перших в Україні дисертаційних праць стосовно особливостей тлумачення юридичних норм щодо прав людини за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України, присвятив окремий розділ «системі принципів тлумачення юридичних норм щодо прав людини». У ньому автор розглядає принципи правотлумачної діяльності Суду, які притаманні «усьому процесу інтерпретації юридичних норм щодо прав і свобод людини», у тому числі безпосередньо норм Конвенції, та «управляють» цим процесом, тобто наголошує на можливості застосування принципів і підходів, вироблених Страсбурзьким судом, до тлумачення основних прав і свобод незалежно від форми їх юридичного закріплення. С. Федик вирізняє серед них принципи: а) пропорційності тлумачення; б) його ефективності; в) певної свободи національного розсуду; г) автономності (автономності тлумачення міжнародними органами юридичних норм щодо прав людини). Автор стверджує, що підпорядкованість правотлумачення цим принципам уможливорює правильну й ефективну інтерпретацію юридичних

норм, адже саме на реалізацію останніх спрямований будь-який спосіб тлумачення [13, с. 9, 10].

Питання принципів та способів тлумачення прав людини, вироблених Страсбурзьким судом, висвітлювалось і в нечисленних вітчизняних навчально-практичних посібниках, присвячених праву Європейської конвенції. Так, автори навчального посібника «Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України» за редакцією В. Карпунова розглядають такі принципи тлумачення конвенційних положень: принцип ефективного та динамічного тлумачення; принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту); принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів; принцип забезпечення певної свободи національного розсуду; принцип автономного тлумачення; врахування загально-визнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини [14, с. 131–165]. Автори наголошують на важливості вивчення цих принципів з точки зору підвищення ефективності правотлумачення як самого Суду, так і національних органів влади, які застосовують Європейську конвенцію.

Слід додати, що аналогічний перелік принципів розглядає у своїх публікаціях і Л. Цвігун, іменуючи їх «принципами тлумачення права Європейським судом з прав людини» [15]. Причому Л. Цвігун разом із переліком цих принципів

ретранслює й окремі спірні висновки, які містяться у вказаному вище навчальному посібнику. Зокрема, викликає сумнів принцип дотримання прецеденту, який потребує узгодження з динамічним тлумаченням Конвенції, саме тому, як зазначає Г. Христова, суворе дотримання доктрини прецеденту (*англ.* – *stare decisis*) Судом не застосовується [6, с. 134].

Окрему увагу «принципам та способам правоінтерпретаційної діяльності Суду» приділяє й Т. Дудаш у виданому 2013 р. навчально-практичному посібнику «Практика Європейського суду з прав людини». Авторка розглядає такі принципи тлумачення Європейської конвенції: принцип ефективного тлумачення, принцип еволюційного (динамічного) тлумачення, принцип об'єктивного тлумачення, принцип пропорційності та балансу інтересів, принцип забезпечення певної свободи національного розсуду, принцип автономного тлумачення [16, с. 115–125].

Таким чином, наведений аналіз підходів іноземних та вітчизняних дослідників до системи принципів тлумачення положень про права людини, які застосовуються Страсбурзьким судом, дозволяє дійти таких *висновків*: у європейському праві в галузі прав людини відсутній єдиний нормативний акт, який визначає систему принципів тлумачення та застосування Європейської конвенції, однак такі принципи вироблені Європейським судом з прав людини та викладені у його рішеннях у конкретних справах. У західній науці численні дослідження видатних вчених – фахів-

ців з «права Європейської конвенції» присвячені системі таких принципів, які виокремлюються шляхом ґрунтовного аналізу практики Страсбурзького суду. Перелік принципів тлумачення гарантованих Європейською конвенцією прав людини в основному збігається, однак різні автори вказують додатково на ті чи інші принципи (підходи), що свідчить про відсутність їх вичерпного переліку.

Хоча єдиний узгоджений перелік цих принципів відсутній, існує консенсус щодо їх «ядра», тобто ключових принципів та підходів, які згадуються у дослідженнях переважної кількості фахівців. Відносно частини з них ступінь їх розвитку Страсбурзьким судом та визнаними фахівцями з європейського права у галузі прав людини дозволяє говорити про формування відповідних доктрин (доктрини «свободи розсуду» держави, доктрини «автономних понять», доктрини «четвертої інстанції», доктрини позитивних зобов'язань). Усі доктрини та принципи тлумачення прав людини Страсбурзьким судом є взаємозалежними та взаємодоповнюють один одного, через що їх системне застосування забезпечує кумулятивний ефект, який полягає в ефективності захисту прав людини на національному та європейському рівнях.

Принципи та підходи, що розглядаються, не викладено буквально в тексті Європейської конвенції, тобто самі вони є результатом динамічного (еволюційного) тлумачення Європейської конвенції та стосуються передусім змісту гарантованих нею прав і свобод та відповідних обов'язків держави, що

дозволяє обґрунтувати доцільність їх застосування при тлумаченні прав людини на національному рівні. Однак не всі з розглянутих принципів, підходів та доктрин можуть підлягати безпосередньому застосуванню при розгляді судами будь-яких справ, дотичних до основних прав і свобод, адже частина з них стосується саме обсягу та характеру зобов'язань держави у сфері прав людини. Отже, порушення чи дотримання державою відповідних принципів та доктрин може бути оцінене тільки у цілому, після вичерпання всіх доступних механізмів правового захисту на національному рівні. У той же час їх розуміння правозастосовцями всіх рангів, а також органами, що здійснюють офіційне тлумачення (передусім Конституційним Судом України), дозволить цим суб'єктам спрямовувати діяльність у межах своїх повноважень відповідно до цих принципів.

В українській науці питанню принципів та доктрин, які розвинуті Страсбурзьким судом при тлумаченні положень про права людини, приділяється неналежна увага. Спостерігається брак самостійних досліджень з цієї проблематики, а наявні праці багато в чому дублюють одна одну та цитують попередні публікації, доступні українською мовою. У той же час саме критичні ґрунтовні дослідження таких принципів та доктрин, їх системних зв'язків між собою, а також із загальними принципами тлумачення та застосування права дозволять розробити практично значущі рекомендації щодо їх ефективного впровадження у національну правову систему.

Список використаних джерел

1. Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. де Сальвіа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1072 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Harris D. J. Law of the European Convention on Human Rights / D. J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick. – 3-d ed. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 1080 p.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/3477-15>
5. Соловійов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Соловійов ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 16 с.
6. Христова Г. О. Проблеми взаємодії доктрини позитивних зобов'язань держави з іншими концепціями, виробленими ЄСПЛ, та її застосування на національному рівні / Г. О. Христова // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19–20 вересня 2014 р.) / за ред. д-ра юрид. наук, проф., академіка С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2014. – С. 132–147.
7. Maringele S. European Human Rights Law. The work of European Court of Human Rights illustrated by an assortment of selected cases / S. Maringele. – Hamburg : Anchor Academic Publishing, 2014. – 144 p.
8. МакБрайд, Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Дж. МакБрайд // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ЗАТ «ВПЮЛ», 2004. – С. 761–780.
9. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Н. Ахтирська, В. Філотов, Т. Фулей, Х. Хембах. – К. : Істина, 2011. – 200 с.
10. Христова, Г. О. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Страсбурзького суду / Г. О. Христова // Юрист України. – 2013. – № 2. – С. 11–19.
11. Кононенко В. Особливості інтерпретації Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. як правозахисного договору / В. Кононенко // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 194–202.
12. Гусейнов Л. Особенности толкования международных договоров о правах человека [Электронный ресурс] / Л. Гусейнов // Беларус. журн. междунар. права и междунар. отношений. – 1999. – № 2. – Режим доступа: <http://beljournal.by.ru/1999/2/1.shtml>
13. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. Є. Федик ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
14. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ; [відп. ред. В. М. Карпунов]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с.
15. Цвігун Л. А. Принципи тлумачення права Європейським судом з прав людини / Л. А. Цвігун // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 529–536.
16. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2014.

Кретьова І. Толкование положений о правах человека Страсбургским судом: основные принципы и доктрины

В статье характеризуется состояние разработки проблемы принципов толкования норм Европейской конвенции в западной и отечественной юридической науке, рассматриваются принципы толкования положений о правах человека Страсбургским судом, а также доктрины, сформированные благодаря его практике, которые определяют объем и характер обязательств государств-участниц относительно толкования и применения гарантированных Европейской конвенцией прав и свобод в национальной правовой системе.

Ключевые слова: права человека, толкование права, принципы толкования, доктрины, Европейский суд по правам человека.

Kretova I. Interpretation of Human Rights Provisions by the Strasbourg Court: Basic Principles and Doctrines

The article is devoted to the principles and doctrines of interpretation of human rights provisions developed by the Strasbourg Court and the level of their investigation in western and national legal science. It's stated that according to the Law of Ukraine № 3477-IV «On implementation of judgments and application of the case-law of the European Court of Human Rights», 23.02.2006 (Art. 17) the courts of Ukraine apply the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols and the case-law of the European Court of Human Right (the Strasbourg Court) as the source of law. The case-law of the Strasbourg Court constitutes the principles and doctrines of interpretation and application of the European Convention. There is a lack of studies of such principles and doctrines in Ukrainian legal science that complicates their application in the national legal system.

At the same time this issue is deeply explored in European theoretical and practical jurisprudence. D. Harris, M. O'Boyle and Warbrick, the leading academics and practitioners at the Strasbourg Court, stress that considerable emphasis has been placed on the interpretation on the European Convention through a teleological approach, i. e. one that seeks to realize its «object and purpose». This has been identified in general terms as «the protection of individual human rights» and the maintenance and promotion of the «ideals and values of democratic society». Thus it must be given the dynamic or evaluative interpretation of the human rights provisions. In the case of *Tyrrer v UK* the Strasbourg Court stated that the European Convention is «a living instrument... which must be interpreted in the light of present-day conditions».

Among other principles are the «reliance upon European national law and international standards» (as any European consensus that exists has had a considerable impact upon the Strasbourg Court's jurisprudence), the principle of the proportionality and a fair balance, effective interpretation, consistency of the interpretation of European Convention as a whole, limits resulting from the clear meaning of the text, the autonomous meaning of convention terms, recourse to *travaux preparatoires* (the preparatory work of the European Convention).

Due to the jurisprudence of the Strasbourg Court the particular doctrines have been developed (the margin of appreciation doctrine, the forth instance doctrine, doctrine of positive obligations of the state, autonomous concepts doctrine), which determine the scope of State-parties obligations in relation to interpretation and application of rights and freedoms assured by the European Convention in the national legal system. All principles and doctrines of interpretation of human rights developed by the European Court of Human Rights are interdependent and inter-related, thus their systematic application ensure a cumulative effect which lies in efficiency of protection and implementation of human rights at the European and national level.

Keywords: human rights, interpretation of law, principles of interpretation, doctrine, the European court of human rights